

ЭСХАТАКОЛ ЛІСТА: КАМПАЗІЦЫЯ І ЭТЫКЕТНЫ СКЛАД (на матэрыяле эпістальярнай спадчыны Я. Купалы)

"Найбольш важнай і ўсеагульнай мадэллю ліста, якая захавалася амаль нязменнай да нашых дзён, з'яўляецца г. зв. фармуляр" [3, с. 113], заключная частка якога называецца эсхатаколам. Яна мае некаторыя фармальныя характарыстыкі: размяшчэнне ў канцы тэксту, графічнае выдзяленне (напісанне з абзаца, змена месца на старонцы адносна асноўнага тэксту і пад.), якімі, безумоўна, не вычэрпваецца спецыфіка развітальнага комплексу. Разгляд эпістальярнай спадчыны Купалы дазваляе вылучыць некаторыя асаблівасці як кампазіцыйнай будовы эсхатакольнай часткі ліста, так і яе змястоўнага нападунення.

Структура эсхатакола і выбар этыкетных формул, у тым ліку развітальных, суадносіцца з жанравай прыродай ліста. Паводле жанрава-стылёвых

характарыстык у эпістальярнай беларускамоўнай спадчыне Я. Купалы можна выдзеліць публічныя і прыватныя лісты, апошнія з якіх у сваю чаргу падзяляюцца на афіцыйныя і неафіцыйныя.

Публічныя лісты ўяўляюць сабой пасланні, прызначаныя для стварэння грамадскага розгаласу (адрасант мяркуе, што з тэкстам пазнаёміцца значная колькасць людзей, нягледзячы на тое, што ліст, як правіла, мае адрасата; намінальны і рэальны адрасаты, такім чынам, не супадаюць). Прыкладамі публічных лістоў з'яўляюцца допіс у рэдакцыю газеты "Беларусь" ад 20.03.1920 (ліст-падзяка праз газету асобам, што выратавалі Купалу ад цяжкай хваробы), ліст да Ізі Харыка ад 17.11.1935 (публічнае віншаванне яўрэйскага паэта з юбілеем) і нават сумна вядомы ліст да старшыні ЦВК СССР і БССР А. Чарвякова, напісаны 22.11.1930 (перад спробай самагубства Купала імкнецца давесці шырокім масам у асобе кіраўніка рэспублікі, што "ў ніякай контррэвалюцыйнай арганізацыі не быў і не збіраўся быць" [4, с. 432]). Стыль такіх лістоў блізкі да публіцыстычнага (яны пабачылі свет пераважна ў перыядычных выданнях), што выяўляецца і ў фактычнай адсутнасці эсхатакола ліста. У лістах да І. Харыка і А. Чарвякова Купала не ўжывае ніякіх развітальных этыкем, у звароце ў рэдакцыю "Беларусі" абмяжоўваецца фатычным пашыральнікам *З пашанай*.

Прыватныя ж лісты маюць на мэце кантакт (службовы ці асабісты) з пэўнай асобай ці групай асоб. У залежнасці ад статуснай характарыстыкі адрасанта сярод лістоў Купалы можна вылучыць афіцыйныя і неафіцыйныя пасланні.

Эпісталаграфія Купалы – супрацоўніка "Нашай нівы" і Беларускага выдавецкага таварыства дае нам цудоўны прыклад дзелавога прыватнага ліставання па-беларуску ў пачатку XX стагоддзя. Заклучная частка купалаўскага ліста складаецца з запрашэння-стымулу да кантакту (а), этыкетнага пашыральніка подпісу (б), указання на статус адрасанта (в), подпісу (г). Напр., з ліста да К. Лейкі: (а) *Чакаючы ад Вас хуткага адказу, (б) астаюся са шчырай да Вас пашанай. (в) Сакратар Выдавецтва (г) Ів. Луцэвіч* [5, с. 238]; з ліста да Б. Тарашкевіча: (а) *Чакаем хуткага ад Вас адказу, (б) Шчыра Вам адданы (в) сакратар выдавецтва (г) Ів. Луцэвіч* [5, с. 239].

Запрашэнне-стымул да кантакту можа змяшчацца як у асноўнай частцы ліста, так і ў графічна выдзеленым эсхатаколе. У якасці пашыральніка выкарыстоўваюцца стандартызаваныя формулы, пакліканыя засведчыць прыязнае стаўленне да адрасата і яго прыярытэтнае становішча: *Са шчырай пашанай* [5, с. 243], *Шчыра Вам адданы* [5, с. 239].

Падобныя формулы выкарыстоўваюцца і ў неафіцыйнай частцы прыватнага ліставання: *Шчыра Вам адданы і Ваш пакорны слуга* [5, с. 260], *Ваш* [5, с. 299], *Са шчырым прыветам Ваш* [5, с. 301], *Са шчырым прывітаннем*

[5, с. 306] і інш. Гэтыя клішаваныя формулы заўсёды папярэднічаюць аўтарскаму подпісу і ўтвараюць з ім адзіную канструкцыю. Выбар формы самаподпісу – *І. Луцэвіч, Ів. Луцэвіч, І. Л., Янка Купала, Я. Купала, Я. К., Янка* – залежыць ад характару зносін з адрасатам, ад жанравай прыроды ліста і выяўляе тэндэнцыю да змены на працягу ліставання: ад сапраўднага прозвішча *Луцэвіч* да псеўданіма *Купала*.

У прыватнай неслужбовай перапісцы найбольш поўна рэалізуецца функцыя зносін, а таму ў лісце сустракаюцца не толькі пашыральнікі, але і развітальныя этыкемы, якія сведчаць аб заканчэнні кантакту. У якасці развітанняў Купала выкарыстоўвае формулы-згчэнні здароўя (*Бывай здарова* [5, с. 324], *весаюсці (Будзьце веселы* [5, с. 310]), *шчасця (Жывіце радасна і шчасліва, як мы, старэйшыя, жывем!* [5, с. 315]), абагульнена ўсяго найлепшага (*Усяго Вам найлепшага, мілыя таварышы* [5, с. 323]). Некаторыя этыкемы ўтрымліваюць указанне на жэставае афармленне сітуацыі, якое суправаджае непасрэдны кантакт: *Цісну руку* [5, с. 301], *Цалую* [5, с. 324]. Акрамя звароту непасрэдна да адрасата, у эсхатаколе ліста часта змяшчаецца прывітанне з згчэннямі ад знаёмых адрасанта / да знаёмых адрасата: *Жонка мая шле Вам прывітанне і будзе чакаць на дачы* [5, с. 301], *Шчырае прывітанне хлопцам (усім), якія жывуць у гасцініцы "Масква"* [5, с. 323].

У канцы тэксту можа падавацца інфармацыя пра дату і месца напісання ліста, якая, тым не менш, адносіцца не да эсхатакола, а да знешняй рамкі ўсяго паслання (таму яна можа размяшчацца і ў пачатку ліста). Цяжка адназначна сцвярджаць і пра этыкетны характар P. S. – прыпіскі ў канцы ліста пасля подпісу. У эпістальнай спадчыне Купала выкарыстоўвае ў гэтай частцы як прывітанні знаёмым/ад знаёмых (*Шчырае прывітанне Вользе Уладзіміраўне і Рыце* [5, с. 283]) і просьбы аб зваротнай сувязі (*Пишыце, паночку* [5, с. 244]), так і нейкую дадатковую інфармацыю, якая спецыяльна (з мэтай падкрэсліць) ці выпадкова (па прычыне няпамятлівасці) выносіцца за межы пачатковага тэксту (*P.S. Як Вам, паночку, падабаюцца апошнія нумары "Н<ашай> н<івы>"? Я настаю, і ўзноў выдаецца большым размерам* [5, с. 242]).

Такім чынам, схематычна эсхатакол беларускамоўнай эпістальнай спадчыны Купалы выглядае наступным чынам (у круглых дужках () змешчаны факультатыўныя кампаненты, у квадратных [] – кампаненты, не строга лакалізаваныя ў тэксце):

Публічны ліст	(клішэ-пашыральнік подпісу) + подпіс
Прыватны афіцыйны ліст	(стымул да працягу кантакту) + клішэ-пашыральнік подпісу + (статусны маркёр) + подпіс
Прыватны нсафіцыйны ліст	[стымул да працягу кантакту] + (развітальная этыкема) + этыкетны пашыральнік подпісу + подпіс + ([прывітанне іншай асоб/ад іншай асобы])

У рускамоўнай частцы перапіскі Купала часам далучае ў заканчэнні ліста прабачэнні за дапушчаныя моўныя хібы, што тлумачыцца імкненнем адпраўшчыка ўлічыць магчымую рэакцыю суразмоўцы на небездакорнае валоданне Песняром няроднай мовай: *Простите за длинное и безграмотное письмо* [5, с. 240], *Наконец, извините за некоторую, может быть, несистематичность и стильную неграмотность. Прозой я писал мало, а по-русски и того меньше* [5, с. 272]. Важным сведчаннем этыкетнай ролі фармуляра ліста з'яўляецца наяўнасць у некаторых рускамоўных пасланнях беларускага эсхатакола: *Будзьце здаровенькі і вясёленькі. Шчыра Вам addаны Ів. Луцэвіч* [5, с. 251], *Жадаю Вам усяго найлепшага, даражэнькі Леў Максімавіч, і застаюся шчыра Вам addаны Ваш Я. Купала* [5, с. 279].

Трэба адзначыць, што развітальным формулам звычайна "папярэднічаюць нейкія ўказанні на завяршэнне зносін. <...> Напрыклад, перад тым як развітацца, мы спасылваемся на неабходнасць ісці, нярэдка дзякуем за зносіны, выражаем сваю задаволенасць сустрэчай, часам перапрашаем за патрачаны суразмоўцам час" [2, с. 50–51], "фактычна этыкет не дазваляе адвітацца толькі адным-двума словамі" [1, с. 31]. Гэта асаблівасць сітуацыі развітання рэалізуецца і ў эпістальным жанры, напр.:

(1) *Напішыце, вельмі паважаны і даражэнькі паночку, што чуваць у Вас і ў Суполцы. Я, як перапішу (апраціую) начыстую "Паўлінку", думаю напісаць паэму "Рагнеда", гістарычную рэч, з жыцця Полацкага княства, а после, после, як Бог дасць. На днях маюся з'ездзіць да кс. Астравіча, а стуль, пагасціўшы трохі дома, усё-такі пастараюся быць у Вільні.* (2) *Калі, даражэнькі паночку, будзеце ў Вільні? – Добра было б пабачыцца.*

(3) *Затым астаюся шчыра Вам addаны Ваш слуга Ів. Луцэвіч.*

(4) *Пішыце, дарагі паночку, і не думайце, што мне вельмі дома весела і радасна жывецца.* (5) *Ваш І. Л.*

(6) *Папрасіце, паночку, п. Грыневіча, каб ён прыслаў мне свае песні, 1-ы і 2-і зборнікі* [5, с. 231].

Тут мы назіраем эфектыўную стратэгію завяршэння ліста: за пэўны час да яго заканчэння адрасант просьбай аб зваротнай сувязі (1) сігналізуе адрасату аб тым, што мяркуе скончыць пасланне; далей Купала выказвае спадзяванне на будучую сустрэчу (2); затым ужывае стандартнае этыкетнае клішэ самаподпісу (3), у якім двойчы выказвае павагу да Б.І. Эпімах-Шыпілы – *Вам addаны, Ваш слуга*, пасля чаго мяняе рэгістр паслання на менш афіцыйны і яшчэ раз дэманструе прыярытэтнае становішча адрасата (4) і нават другі раз (5) падпісвае ліст (на гэты раз ініцыяламі); і нарэшце дадае просьбу (6), якая выводзіць камунікантаў з сітуацыі развітання і вяртае іх у сферу звычайных зносін.

Такім чынам, даследаванне развітальнага комплексу ў эпістальярнай спадчыне Купалы дэманструе жанрава-стыльвую абумоўленасць беларускага эпістальярнага этыкету, а таксама выяўляе яго нацыянальна-культурную адметнасць і прагматычную скіраванасць.

Літаратура

1. *Васілевіч, В.* Сітуацыя развітання ў беларускім маўленчым этыкете / В. Васілевіч, Т. Піваварчык // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С. 31–33.
2. *Гольдин, В.Е.* Речь и этикет / В.Е. Гольдин. – М.: Просвещение, 1983. – 109 с.
3. *Клімаў, І.П.* Тэорыя заходнееўрапейскага ліста ў часы Сярэднявечча і Рэнэсансу / І.П. Клімаў // Беларускі архэаграфічны штогоднік. Вып. 4. / рэд. кал.: У.І. Адамушка і інш. – Мінск: БелНДДАС, 2003. – С. 113–126.
4. *Купала, Я.* Жыве Беларусь: вершы, артыкулы / Я. Купала. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1993. – 477 с.
5. *Купала, Я.* Поўны збор твораў: у 9 т. / Я. Купала. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2003. – Т. 9. – Кн. 1. – 686 с.